

СИНДЕГА Р. Є.

Національний університет „Львівська політехніка”

РОЛЬ ТЕРМІНА У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ З ПРОБЛЕМОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено дослідженню ролі терміна у фаховому дискурсі з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій. Розглянуто основні характеристики терміна та вимоги, які висуваються до нього. Особливу увагу приділено диференціації категорій термінів.

Ключові слова: когнітивне значення, інформаційна насиченість, інформативний маркер, семантичний дериват.

Исследована роль термина в профессиональном дискурсе отрасли компьютерных наук и информационных технологий. Рассмотрены основные характеристики и требования к использованию терминов. Особое внимание уделяется дифференциации категорий терминов.

Ключевые слова: когнитивное значение, информационная насыщенность, информативный маркер, семантический дериват.

The article deals with the role of term in the professional discourse in the field of Computer Science and Information Technology. The main term characteristics and requirements are considered. The main attention has been paid to the differentiation of term categories.

Keywords: cognitive meaning, information saturation, informative marker, semantic derivation.

Мета. Враховуючи важливість розуміння термінів комп'ютерного спрямування у сучасному світі, у даній статті здійснюється аналіз ролі терміна у фаховому дискурсі галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій.

Актуальність такого роду дослідження в умовах глобальної комп'ютеризації не викликає сумніву, адже з огляду на швидкий розвиток та підвищення значення самої галузі у сучасному глобалізованому світі, зростає необхідність ґрунтовного вивчення її терміносистеми.

Об'єктом дослідження в даній статті є терміни галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій.

Терміни як мовні одиниці, що репрезентують поняття науки та техніки, становлять суттєву складову фахового дискурсу, відіграють вагомий роль у реалізації його когнітивного потенціалу та потребують всебічного дослідження, зокрема у такій новітній сфері, як галузь комп'ютерних наук та інформаційних технологій. З огляду на швидкий розвиток та підвищення значення самої галузі у сучасному глобалізованому світі, зростає необхідність ґрунтовного вивчення її

терміносистеми. У цьому контексті актуальність питання визначення ролі термінологічних одиниць у формуванні та реалізації комунікативно-прагматичних цілей досліджуваного фахового дискурсу не викликає сумніву.

Дослідження термінологічної лексики спирається на визначення терміна та вимог до нього, тлумачення яких у наукових дослідженнях має різні, не рідко протилежні, точки зору. На думку Б. М. Головіна, термін – це окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої, управлінської) [3:23].

Більшість термінологів, зокрема Д. С. Лоте, Є. Ф. Скороходько, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк вважають, що термін – це слово або словосполучення, одне або декілька значень яких є спеціальними. Таке розуміння терміну ґрунтується на полісемії та передбачає, що слово в одному зі своїх значень належить літературній нормі, а в іншому одній або декільком терміносистемам.

Д. С. Лоте висунув до науково-технічного терміну наступні вимоги:

1. Системність;
2. Незалежність від контексту;
2. Однозначність;
3. Точність та лаконічність.

4. Термін не повинен бути полісистемним, омонімічним, синонімічним [9: 72–76].

Є. Ф. Скороходько запропонував наступні вимоги до термінів інформаційної мови:

1. Термін повинен володіти абсолютною однозначністю (в будь-якому контексті він повинен виражати лише одне поняття);
2. Формальна структура термінів повинна виражати зв'язки між поняттями, що допоможе у низці випадків знаходити в текстах інформацію про ті класи предметів, які точно не названі;
3. Повинна бути передбачена можливість формальних перетворень термінів з метою отримання нових термінів для позначення новоутворених понять;
4. Також повинна бути передбачена можливість автоматичного перекладу термінів з природних мов на інформаційну мову і навпаки.

5. Термін повинен бути коротким [10:99].

А.С. Д'яков, Т. Р. Кияк та З. Б. Куделько вважають, що сучасна мова науки й техніки висуває до термінів декілька вимог. Найважливішими з них є наступні:

1. Термін повинен відповідати правилам і нормам певної мови.
2. Термін повинен бути систематичним.
3. Термінові притаманна властивість дефінітивності. Тобто, кожен термін зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтується на окреме поняття.
4. Термінові властива відносна незалежність від контексту.
5. Термінології не притаманна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню.
6. Термін повинен бути точним, коротким, милозвучним та експресивно нейтральним [4: 218].

Поділяючи вищезазначені погляди на основні критерії терміна, зазначимо, що, на нашу думку, терміном слід вважати слово, словосполучення або просто мовний знак, який репрезентує спеціальне поняття наукової чи професійної сфери знань.

У комп'ютерному дискурсі велика кількість слововживань припадає на термінологічну лексику. Навіть невеликий текст – стаття – містить іноді до трьохсот-п'ятисот різних термінів. Це не випадково. Адже поміж усіх мовних засобів саме термін є головним носієм фахових знань. Саме він передає інформацію, заради якої створюється текст. У зв'язку з цим виникає питання: чи існують закономірності, які регулюють вживання термінів у тексті, а якщо існують, то чи не допоможе їхнє пізнання глибшому розумінню механізмів текстотворення. Термін – одиниця неоднозначна. Тому, досліджуючи фаховий дискурс, не досить враховувати "просто терміни". Слід розрізняти при цьому різні типи термінів, враховувати їхні системно- та текстозумовлені характеристики, які визначаються роллю терміна в системі мови та в конкретному тексті.

Серед системозумовлених характеристик терміна чільні місця належать двом градуальним ознакам – когнітивному значенню та інформаційній насиченості [10:101]. Когнітивне значення вимірюється кількістю безпосередніх та опосередкованих семантичних дериватів, інформаційна насиченість – кількістю безпосередніх та опосередкованих семантичних складників. Ці характеристики є системозумовленими у тому сенсі, що вони

залежать від місця відповідного значення в системі значень лексико-семантичної групи слів, а також від семантичних зв'язків слова з рештою слів. Між когнітивним значенням та інформаційною насиченістю існує обернена залежність.

Терміни з великою кількістю семантичних дериватів співвідносяться з основоположними поняттями відповідної царини знань. Більша частина цих термінів має широку сферу функціонування, вони відомі не тільки фахівцям відповідної галузі, але й широкому науковому загалу: *computer* 'комп'ютер', *file* 'файл', *memory* 'пам'ять', *program* 'програма'. Серед них є також загальнонаукові та міжгалузеві терміни: *data* 'дані', *information* 'інформація', *system* 'система'.

Терміни, що виражають вузькоспеціальні поняття високого ступеня диференціації (наприклад: *register file with fixed-size register windows*, *window overflow*, *four-stage instruction pipeline*, *interleaving granularity*) в більшості випадків залишаються без перекладу через відсутність відповідних еквівалентів у сучасних перекладних словниках.

Терміни, що здебільшого мають велику інформаційну насиченість, найчастіше відповідають складним спеціальним поняттям, наприклад: *massively parallel access*, *user-directed parallel access*, *contiguous physical partition*. В спеціальних словниках зафіксована лише частина таких одиниць. Серед відсутніх – багато нових термінів, зокрема авторських неологізмів, які виражають поняття, що з'явилися в останні роки: *high-level functional language construct*, *stack-specific operation*, *processor-internal register*. Серед незафіксованих є також терміни, які виражають вузькоспеціальні поняття високого ступеня деталізації, що межують із номенклатурними одиницями. Терміни з малою інформаційною насиченістю найчастіше передають поняття досить широкої сфери функціонування: *bit* 'біт', *task* 'задача', *update* 'оновлення', *system* 'система', *option* 'опція', *code* 'код'.

Оскільки у мові терміни з великим когнітивним значенням виражають певні категоріальні поняття відповідної галузі науки чи технологічної дисципліни, вони відіграють важливу роль у формуванні терміносистеми. Наприклад, без таких термінів, як *information* "інформація", *data* "дані", *computer* "комп'ютер", *program* "програма", не було б термінології обчислювальної техніки, оскільки семантична одиниця 'information' входить (безпосередньо або

опосередковано) до складу значень 85% термінів обчислювальної техніки, 'data' присутня у складі 60%, 'computer' - 72%, 'program' - 53% термінів. Як наголошує Є.Ф. Скороходько, більшість термінів обчислювальної техніки в семантичному аспекті є похідними від цих чотирьох термінів [10:102–104].

Отже, кількість семантичних дериватів й кількість семантичних компонентів, які в межах системи мови інтерпретуються як інформаційна насиченість терміна, у конкретному дискурсі можуть отримати інше трактування. Стосовно терміна як структурної одиниці фахового дискурсу, кількість семантичних дериватів слід інтерпретувати як індикативну, а кількість семантичних компонентів – як інформаційну насиченість терміна.

Для зручності користування термінологічним апаратом назвемо термін з великою індикативною насиченістю індикативним маркером фахового дискурсу, а термін з великою інформаційною насиченістю – інформативним маркером. Маркери обох типів вказують на вагомості поняття фахового дискурсу.

Дослідження терміносистеми галузі комп'ютерних наук та інформаційних категорій дало змогу виділити наступні категорії термінів:

- інтрагалузеві терміни – спеціальні терміни, притаманні лише даній галузі;
- екстрагалузеві терміни – спеціальні терміни інших (суміжних) галузей;
- загальнонаукові та загальнотехнічні терміни.

Серед інтрагалузевих термінів виділяємо три субкатегорії:

- індикативні маркери, що виражають базові поняття даної галузі знань;
- інформативні маркери, що виражають складні вузькоспеціальні поняття;
- нейтральні (немаркерні) терміни.

Межу між інтрагалузевими та екстрагалузевими термінами не завжди легко провести. В окремих випадках загальнонаукові терміни, а також спеціальні терміни суміжних галузей, відносяться до інтрагалузевих, якщо вони інтегровані в систему семантичних зв'язків з іншими інтрагалузевими термінами. Наприклад, загальнонауковий термін *data* у комп'ютерно-інформаційному дискурсі позначає об'єкт процесу, опис якого становить головну комунікативну мету дискурсу. Відповідне

поняття відіграє суттєву роль у структурі глобального референта, яка виявляється, зокрема, у тому, що цей термін входить до складу низки інтрагалузевих термінів, таких як *data mining*, *data collection*, *data type*, *data object*, *data focusing* [11: 496].

Терміни галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій з великою інформаційною насиченістю зазвичай виражають маловживані складні спеціальні поняття. У фаховому дискурсі вони отримують особливий статус, оскільки вони передають нову інформацію.

Підводячи підсумок, зазначимо, що терміни виконують вагому роль у реалізації когнітивних та комунікативно-прагматичних цілей фахового дискурсу з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій, адже саме термінологічні одиниці виступають носіями його смислового та інформаційного потенціалу. Окрім того, вони є показниками основних поняттєвих та семантичних категорій даного дискурсу, оскільки виконують індикативну функцію. Усе це дає підстави говорити про цінність термінів для розуміння фахового дискурсу, а відтак, і для його дослідження.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей англomовної фахової термінології галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алефиренко Н. Ф.* Теория языка. Вводный курс: Учеб. пособие для студ. филол. спец. высш. учеб. заведений / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Изд. центр "Академия", 2004. – 368 с.
2. *Винокур Г.О.* О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / МИФЛИ, научн. труды. – Г.О. Винокур - М.: 1939. – 8 с.
3. *Головин Б.Н.* Введение в языкознание / Б.Н. Головин - М.: 1983. – 23 с.
4. *Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.* Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С Д'яков., Т. Р Кияк., З. Б. Куделько– К. : Вид. дім „КМ Academia”, 2000. – 218 с.
5. *Єнікєєва Є.М.* Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову. Науковий вісник. Є.М Єнікєєва. – Суми : Вид-во СумДУ. – 2001. – № 5. – 54–59 с.
6. *Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. / М.П.Кочерган – К. : Видавн. центр «Академія», 2004. – 368 с.
7. *Кияк Т.Р.* Про засади формування сучасної української термінології // Тези доп. міжнар. наук. конф. “Пробл. української науково-технічної термінології” / Т.Р. Кияк– Львів : Вид-во Львів. політех. ін-ту. – 1993. – 13–15 с.
8. *Лингвистический энциклопедический словарь* / За ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. *Лотте Д.С.* Основы построения научно-технической терминологии. / Д.С. Лотте – М. : Изд-во Ан СССР, 1961. 72–76 с.
10. *Скороходько Є.Ф.* Термін у науковому тексті. / Є.Ф.Скороходько– К. : Логос, 2006. – 99–104 с.
11. *Черепанов А.Т.* Англо-русский словарь по компьютерным технологиям, информатике, электронике и связи / А.Т.Черепанов– М. : Изд-во “Рус. Яз.”, 2000. – 496 с.